

Золотухіна Світлана Іванівна — українська зоологиня, дослідниця дрібних ссавців півдня України

Євгенія Улюра, Ніна Петренко

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: uliura@ukr.net; pedro261285@gmail.com

ULIURA, E., N. PETRENKO. Zolotukhina Svitlana Ivanivna, a Ukrainian zoologist, researcher of small mammals of the south of Ukraine. — An essay on S. I. Zolotukhina, who studied the ecology and physiology of small mammals and who in different times had worked in T. Shevchenko University of Kyiv, Institute of Zoology NAS of Ukraine, and the National Museum of Natural History NAS of Ukraine. Svitlana Zolotukhina is closely associated with the work of the ecological section of the Ukrainian Theriological Society in the 1980s and 1990s. An important period in her scientific career was working as curator of the mammal collection of the NMNH, during which two collection catalogues were published.

Біографічні деталі

Світлана Іванівна Золотухіна (Подгрушна) народилася 17.06.1936 у м. Свердловськ (Росія) в сім'ї службовців. Після війни сім'я переїхала до м. Дніпродзержинськ, а 1946 р. — до Києва. Вищу освіту отримала у Київському державному університеті (1954–1959) за спеціальністю біолог-зоолог, викладач біології та хімії. Трудову діяльність розпочала у Київському зоопарку, де вела екскурсії й викладала біологію (05–10.1959). Потім працювала в академічних установах — Державній публічній бібліотеці, Інституті гідробіології, Інституті мікробіології та вірусології.

Зоологічна кар'єра С.І. почалася наприкінці 1961 р. на посаді наукового співробітника Зоологічного музею КДУ, де працювала три роки. З 1964 р. її перевели на кафедру зоології хребетних КДУ, де виконувала обов'язки старшого лаборанта, проводила польову практику в Канівському заповіднику, практичні з зоології для студентів II–III курсів, була технічним секретарем Вченої ради.

Рис. 1. Світлана Золотухіна в експедиції з відділом екології ІЗАН на Ай-Петрі, літо 1973. Фото з її фототальбому.

У березні 1966 р. Світлана Іванівна вступила до аспірантури Інституту зоології АН УРСР (ІЗАН), у відділ експериментальної екології (кер. — проф. І. Т. Сокур), там само надалі й працювала, пройшовши шлях від інженера до старшого (1978–1991) наукового співробітника¹. У вересні 1993 р. почала працювати зберігачем теріологічних фондів у Зоомузею ІЗАН, який з січня 1996 р. перейшов до складу ННПМ. Цій роботі віддала 10 років життя. Життєвий шлях обірвався у травні 2012.

Ключові доробки в галузі теріології

Під час навчання в аспірантурі (1966–1969) Світлана Іванівна проводила дослідження динаміки вмісту вітамінів А і Е в природних популяціях полівок, вивчала закономірності накопичення та витрат ними енергетичних резервів (глікогену та жиру). У 1970 р. захистила дисертацію «Сезонні зміни вмісту вітамінів А та Е в організмі полівок звичайних з популяцій лісостепової та степової зон України». Ці дослідження мали значення для прогнозу чисельності гризунів-шкідників і були продовжені надалі (Золотухина 1972). Під час експедиційних виїздів (1969–1971) у Чаплинський та Каланчацький райони Херсонської обл. нею зібрано для досліджень 235 екз. полівки гуртової, 100 екз. полівки лучної², 81 екз. ховраха малого, 40 екз. ховраха крапчастого.

У період 1973–1975 рр. проводилось вивчення сезонної динаміки накопичення та витрат енергетичних резервів у двох видів полівок (Емельянов & Золотухина 1975a). Всього зроблено 2858 аналізів на зразках з Асканії, Чаплинського та Каланчацького р-нів Херсонщини та з кримських яйл (Карабі, Ай-Петрі). Показано, що в зимовий час зниження активності гризунів веде до зменшення рівня обміну, що стимулює накопичення глікогену та підшкірного жиру. Навесні збільшення обміну не позначається на вмісті енергоресурсів завдяки достатній кормовій базі, проте запаси ці впродовж літа «тануть» у всіх вікових груп. Восени вміст глікогену стає ще меншим через погіршення кормових умов. Взимку починають витрачатися жирові резерви, що провокує елімінацію старших вікових груп і зміщення вікової структури в бік переважання молодих.

З 1978 р. по 1983 р. у заповіднику «Асканія Нова» та прилеглих агроценозах досліджувала просторову структуру та міграції гризунів (Золотухина 1988). Встановлено, що різні генерації гризунів характеризуються різною тривалістю життя, а найбільш життєздатними є тварини, що народились у кінці сезону в рік росту чисельності. Важливим доробком для такого аналізу стала система визначення вікових груп полівок за ступенем скульптуризації черепа (Емельянов & Золотухина 1975b).

¹ Відділ з 1978 р. мав назву Відділ популяційної екології та охорони наземних хребетних.

² У ті роки всіх цих гризунів відносили до «звичайних полівок», *Microtus arvalis*.

Рис. 2. Світлана Іванівна Золотухіна в музеї. Фото з її альбому, 23.11.2002 р.

Результатом роботи Світлани Іванівни у відділі зоології ННПМ стало видання двох каталогів колекцій, присвячених дрібним ссавцям (Шевченко & Золотухина 2002, 2005).

Всі роки роботи в ННПМ (1993–2004 рр.) колом її завдань було зберігання, впорядкування та інвентаризація теріологічних колекцій зоологічного відділу музею, а також їх поповнення новими зразками. У фондах музею зберігається понад 500 екз. ссавців, зібраних С. І. Золотухіною. Зібрана нею колекція представлена 21 видом з 13-ти родів та 5 родин дрібних ссавців. Більша частина матеріалу зібрана з території України (АР Крим, Волинська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Київська, Луганська, Полтавська, Сумська, Харківська, Херсонська обл.), проте є також матеріали з експедицій по степовій зоні Російської Федерації (Республіка Калмикія, Південний Урал, Астраханська, Оренбурзька, Ростовська, Саратовська обл.) у період 1986–1998 рр.

Серед найцитованіших праць дослідниці — обидва випуски каталогу теріологічних колекцій ННПМ та згадана техніка виділення вікових груп у полівок (Емельянов & Золотухина 1975b), а також огляд знахідок рідкісних степових видів гризунів з родини хом'якових (Кондратенко *et al.* 2003). Профіль дослідниці в Google Scholar ($h = 7$):

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=zJ3zKSkAAAAJ>

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

29 квітня 1982 року С. І. Золотухиній надано звання «Ударник комуністичної праці». 18 жовтня 1982 р. вона була відзначена урядовою нагородою — медалі «У пам'ять 1500-річчя Києва». 16 грудня 1982 р. нагороджена Почесною грамотою ІЗАН за високі виробничі показники, досягнуті в соціалістичному змаганні, активну суспільну роботу, довгорічну бездоганну працю і на честь 60-ліття утворення СРСР. У 1987 р. за багаторічну сумлінну працю нагороджена медаллю «Ветеран праці».

З її ім'ям тісно пов'язана робота екологічної секції Українського теріологічного товариства на початку його заснування (на час створення у 1982 р. і до січня 1992 р. це було Українське відділення Всесоюзного теріологічного товариства АН СРСР). Як секретар секції, Світлана Іванівна (спільно зі своєю помічницею Мариною Кравченко) провадила листуван-

ня з теріологами різних освітніх, наукових та природоохоронних установ всієї України, брала активну участь в організації теріологічних конференцій екологічної секції УТТ та була упорядником трьох відповідних збірників наукових праць у форматі препринтів (Загороднюк 2015), у т. ч. «Хом'якові фауни України» (1987), «Динаміка популяцій дрібних ссавців» (1990) та «Різноманіття ссавців в екосистемах» (1992).

Література

- Золотухина, С. И. 1972. Динамика содержания витаминов А и Е в печени некоторых видов грызунов юга Украины. *Экология*, № 5: 100–102.
- Емельянов, И. Г., С. И. Золотухина. 1975a. Динамика морфо-физиологических признаков и содержания гликогена в печени у общественных полевок (*Microtus socialis* Pall.). *Вестник зоологии*, № 4: 45–50.
- Емельянов, И. Г., С. И. Золотухина 1975b. О выделении возрастных групп у полевки общественной (*Microtus socialis* Pall.). *Доклады АН УССР, Серия Б*, № 7: 661–663.
- Золотухина, С. И. 1988. Характер пространственного размещения общественных полевок в биосферном заповеднике Аскания-Нова. *Вестник зоологии*, № 3: 16–18.
- Загороднюк, І. 2015. Видання Українського теріологічного товариства та розвиток часопису «Праці Теріологічної школи». *Праці Теріологічної Школи*, **13**: 114–142. <http://doi.org/10.15407/ptt2015.13.114>
- Кондратенко, О. В., В. Л. Кузнецов, С. І. Золотухіна. 2003. Хом'ячок, строкатка та сліпачок (Rodentia, Mammalia) у Донецько-Донських та Донецько-Приазовських степах. *Заповідна справа в Україні*, **9** (2): 30–33.
- Шевченко, Л. С., С. И. Золотухина. 2002. *Млекопитающие. Выпуск 1. Мышиные (Muridae)*. Зоомузей ННПМ НАН Украины, Киев, 1–217.
- Шевченко, Л. С., С. И. Золотухина. 2005. *Млекопитающие. Выпуск 2. Насекомоядные (Insectivora), Рукокрылые (Chiroptera), Зайцеобразные (Lagomorpha), Грызуны (Rodentia)*. Зоомузей ННПМ НАН Украины, Киев, 1–238.

УЛЮРА, Є., Н. ПЕТРЕНКО. Золотухіна Світлана Іванівна — українська зоологиня, дослідниця дрібних ссавців півдня України. — Нарис про фахівця з вивчення екології та фізіології дрібних ссавців, яка в різний час працювала в Київському університеті ім. Т. Шевченка, Інституті зоології АН УРСР та Національному науково-природничому музеї НАН України. З ім'ям Світлани Золотухіної тісно пов'язана робота екологічної секції Українського теріологічного товариства у 1980–1990-х роках. Важливою віхою в науковій кар'єрі дослідниці була її праця зберігачем теріологічних колекцій ННПМ, результатом якої стало видання двох каталогів теріологічних колекцій.